

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ТОВАРНИХ БІРЖ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ****LEGAL STATUS OF COMMODITY EXCHANGES
UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE**

**Юркевич Ю.М., д.ю.н., доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ**

У статті на основі аналізу чинних нормативно-правових актів і практики їхнього застосування досліджено правовий статус товарних бірж за законодавством України. Функціонування в Україні ринкових форм господарської діяльності вимагає у межах трансформаційних процесів реформування наявних правових інститутів. Це, своєю чергою, зумовлює зміну традиційних форм торгівлі та виступає об'єктивною передумовою розвитку біржової торгівлі та одного з її базових інструментів – товарних бірж. Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу та пов'язаних із ним торговельних операцій. При цьому товарна біржа діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках і може мати печатки. Товарна біржа створюється на засадах добровільного об'єднання зацікавлених юридичних і фізичних осіб, яким це не заборонено чинним законодавством. При цьому засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, а також державні установи (організації), що перебувають на державному бюджеті. Попри те, що товарна біржа діє на підставі статуту, який затверджують засновники біржі, цього суб'єкта господарської діяльності вважаємо за можливе віднести до договірних форм об'єднань осіб, що може створюватися, зокрема, і з-поміж фізичних осіб. Підтвердженням цьому слугує положення Закону України «Про товарну біржу», відповідно до якого заснування товарної біржі здійснюється шляхом укладення засновниками угоди, яка визначає порядок і принципи її створення, склад засновників, їхні обов'язки, розмір і строки сплати пайових, вступних і періодичних внесків. За результатами дослідження висловлено авторську позицію щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері.

Ключові слова: юридична особа, товариство, непідприємницьке товариство, товарна біржа, статут.

In the article the legal status of commodity exchanges under the legislation of Ukraine has been investigated on the basis of the analysis of current normative legal acts and practice of their application. The functioning of market-based forms of economic activity in Ukraine requires the transformation of existing legal institutions within the framework of transformational processes. This, in turn, causes a change in traditional forms of trade and is an objective prerequisite for the development of stock trading and one of its basic instruments – commodity exchanges. Commodity exchange is an organization that combines legal and physical persons engaged in industrial and commercial activities, and aims to provide services in the conclusion of exchange transactions, the detection of commodity prices, supply and demand for goods, study, ordering and facilitating turnover and trade, related trading operations. The commodity exchange operates on the basis of self-government, economic independence, is a legal entity, has separate property, its independent balance, own current and deposit accounts with banks and may have seals. Commodity exchange is created on the basis of voluntary association of interested legal entities and individuals, that has not been prohibited by the current legislation. At the same time, the founders and members of the commodity exchange may not be bodies of state power and management, as well as state institutions (organizations) that are on the state budget. Despite the fact that the commodity exchange operates on the basis of the charter approved by the founders of the exchange, we consider this entity to be attributable to the contractual forms of association of persons, which may be created also among individuals. The provision of the Law of Ukraine "On the Commodity Exchange", according to which the establishment of the commodity exchange is carried out by the conclusion of the founders of the agreement, which defines the procedure and principles of its creation, composition of the founders, their responsibilities, size and terms of payment of share, entry and periodic contributions – is the confirmation of such a conclusion. According to the results of the research, the author's position on improving the legislation of Ukraine in this field has been expressed.

Key words: legal entity, partnership, non-business partnership, commodity exchange, charter.

Постановка проблеми. Функціонування в Україні ринкових форм господарської діяльності вимагає у межах трансформаційних процесів із метою гармонізації вітчизняного законодавства з правом Європейського Союзу реформування наявних правових інститутів. Це, своєю чергою, зумовлює зміну традиційних форм торгівлі та виступає об'єктивною передумовою розвитку біржової торгівлі та одного з її базових інструментів – товарних бірж. Водночас без ефективно приватно- і публічно-правової регламентації правового статусу учасників біржової торгівлі досліджувані відносини не зможуть надалі нормально розвиватися. Спеціальний Закон України «Про товарну біржу», прийнятий 10 грудня 1991 р., попри численні зміни й доповнення, потребує якісного оновлення. Тому в цьому сенсі найбільш актуальним є вдосконалення нормативно-правової бази в цій сфері з метою забезпечення належного функціонування товарних бірж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу товарних бірж досліджувалися багатьма науковцями, серед яких такі: Ю.Б. Бек, А.Г. Бобкова, І.В. Ізюмов, В.М. Коссака, О.С. Олійник та інші. Водночас вивчення вказаної наукової проблематики в умовах

реформування національного законодавства залишається актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення детального теоретичного аналізу правового статусу товарних бірж за законодавством України, а також висловлення авторської позиції щодо необхідності вдосконалення нормативного регулювання в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Будучи закономірним результатом еволюції форм оптової торгівлі й способів торгів, товарні біржі виникли в епоху нагромадження капіталу. За даними американської енциклопедії, їхнім попередником була контора при дворі Франції, заснована 1138 року. До перших бірж відносять виниклу 1531 року біржу в Антверпені. Ця біржа мала власне приміщення, над входом у яке був встановлений напис на латині «Для торговельних людей всіх народів і мов». Трохи пізніше товарні біржі виникли у Ліоні (1549 р.), у Лондоні (1556 р.). В історії торгово-біржової діяльності велике значення мала також Амстердамська товарна біржа, що виникла 1606 року [1, с. 27].

В Україні Закон «Про товарну біржу», що був прийнятий 10 грудня 1991 року, визначає правові умови створення

та діяльності товарних бірж на території України [2]. Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу та пов'язаних із ним торговельних операцій. При цьому товарна біржа діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках і може мати печатки.

В юридичній літературі зроблено висновок, що товарна біржа як суб'єкт цивільних правовідносин має певну специфіку у вимогах до змісту правоздатності, фірмового найменування, статутного капіталу, установчих документів, суб'єктного складу, органів і порядку організації управління, а також характеру юридичної відповідальності [3].

Дійсно, спираючись на аналіз положень законодавства України, можна стверджувати, що товарна біржа є суб'єктом господарської діяльності, якого характеризують особливі специфічні ознаки. Товарна біржа створюється на засадах добровільного об'єднання зацікавлених юридичних і фізичних осіб, яким це не заборонено чинним законодавством. При цьому засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, а також державні установи (організації), що перебувають на державному бюджеті.

Товарна біржа діє на підставі статуту, який затверджується засновниками біржі. У статуті товарної біржі визначають таке: найменування та місцезнаходження біржі; склад засновників; предмет і цілі діяльності біржі; види фондів, що утворюються біржею, та їхні розміри; органи управління біржею, порядок їхнього утворення та компетенція, організаційна структура біржі; порядок прийняття члени біржі та припинення членства; права та обов'язки членів біржі та біржі перед третіми особами, а також членів біржі перед біржею та біржі перед її членами; порядок і умови застосування санкцій; майнова відповідальність членів біржі; порядок припинення біржі. Таке положення Закону України «Про товарну біржу» є спеціальним щодо норми ст. 88 Цивільного кодексу України [4], згідно з якою у статуті товариства вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їхня компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо змісту статуту не встановлені Цивільним кодексом України або іншим законом. Водночас у зв'язку з цим вважаємо, що підхід щодо товарних бірж варто уніфікувати із правилами Цивільного кодексу України, зокрема, доцільно виключити положення про необхідність зазначення в їхніх статутах інформації про місцезнаходження та склад засновників. Такі відомості містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань, що є єдиною державною інформаційною системою, яка забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік і надання інформації про всіх юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань без статусу юридичної особи.

Також, незважаючи на те, що, відповідно до ст. 6 Закону України «Про товарну біржу», товарна біржа діє на підставі статуту, який затверджують засновники біржі, цього суб'єкта господарської діяльності вважаємо за можливе віднести до договірних форм об'єднань осіб, що може створюватися, зокрема, і з-поміж фізичних осіб. Підтвердженням цьому слугує положення ч. 3 ст. 5 Закону України «Про товарну біржу», відповідно до якого заснування товарної біржі здійснюється шляхом укладення засновниками угоди, яка визначає порядок і принципи її створення, склад засновників, їхні обов'язки, розмір і строки сплати пайових, вступних та періодичних внесків.

Вступний внесок члена біржі має дорівнювати вартості «біржового місця», що визначається з огляду на попит і пропозицію на «біржове місце». Особа, яка сплатила пайовий або вступний внесок, набуває управління власника щодо «біржового місця» і може винаймати свої членські права, а також продавати ці права за правилами, встановленими біржовим комітетом (радою біржі). Член товарної біржі має право сам або через свого представника: здійснювати біржові операції на біржі та одержувати за це винагороду; брати участь у вирішенні питань діяльності біржі, обирати і бути обраним до її керівних органів; здійснювати всі управління, що впливають із сплати пайового або вступного внеску; користуватися всіма послугами біржі. З іншого боку, член товарної біржі зобов'язаний: додержувати статуту біржі, біржових правил торгівлі, рішень загальних зборів членів біржі та біржового комітету (ради біржі); провадити розрахунки за своїми угодами відповідно до правил біржової торгівлі та своєчасно інформувати біржовий комітет (раду біржі) про зміни у своєму фінансовому становищі, що можуть негативно вплинути на виконання його зобов'язань перед третіми особами та біржею; сплачувати членські внески; вести облік здійснюваних угод за формою, визначеною правилами біржової торгівлі; подавати необхідну інформацію контролюючим органам біржі; не розголошувати конфіденційні відомості та комерційну таємницю про діяльність біржі.

Згідно зі ст. 42 Господарського кодексу України, підприємство – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [5]. Відповідно ж до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про товарну біржу», товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Особливістю торговельно-біржової діяльності є те, що вона спрямована на організацію торговельної діяльності між суб'єктами господарювання, а не на безпосереднє її здійснення [6, с. 444]. У зв'язку з цим підтримуємо думку О.С. Олійник, котра вказує, що надання послуг товарними біржами та створення умов для укладання біржових договорів не можна вважати підприємницькою діяльністю [7, с. 89], а саму товарну біржу вважає юридичною особою приватного права, яка діє в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо біржової продукції [7, с. 92]. У наукових джерелах також вказують, що товарну біржу варто віднести до саморегулятивних організацій, а також визначити, що товарна біржа може створюватися лише як некомерційне партнерство й асоціація (союз) [3].

Згідно зі ст. 84 Цивільного кодексу України, товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність із метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. Звідси випливає, що обов'язковою ознакою підприємницьких товариств є не тільки наявність мети одержання прибутку, але й обов'язково наступного розподілу між учасниками. З цих міркувань вважаємо недоцільними пропозиції щодо виключення товарної біржі як окремої організаційно-правової форми з тих мотивів, що вони зазвичай реєструються як приватні або публічні акціонерні товариства [8].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за можливе зробити висновок про доцільність внесення змін до Закону України «Про товарну біржу»

з метою чіткого закріплення та визначення товарних бірж як організаційно-правових форм непідприємницьких товариств – договірних об'єднань юридичних, фізичних осіб, юридичних і фізичних осіб. Також, згідно із ст. 21 Закону України «Про товарну біржу», припинення товарної біржі відбувається за рішенням загальних зборів членів біржі, а також за рішенням суду або інших уповноважених на це державних органів у випадках, передбачених законодавством України. Державна реєстрація припинення товарної біржі про-

водиться в порядку, встановленому законом. Згідно із ст. 104 Цивільного кодексу України, юридична особа, яка не має права розподіляти прибуток між учасниками, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. З огляду на таке законодавче положення вважаємо, що товарні біржі можуть бути реорганізовані виключно в інші непідприємницькі товариства; подібно на підставі виділення з товарної біржі може бути створено тільки непідприємницьку юридичну особу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобкова А.Г., Моїсєєв Ю.О. Біржове право : навч. посібник. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 200 с.
2. Про товарну біржу : Закон України № 1956 від 10 грудня 1991 р. *Голос України*. 1992. № 5. 11 січня.
3. Изюмов И.В. Гражданско-правовое положение товарной биржи : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Казань, 2008. 24 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1298169> (дата звернення: 13.01.2020).
4. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовтня.
5. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. 2 травня.
6. Господарський кодекс України : науково-практичний коментар / Бек Ю.Б., Верес І.Я., Герц А.А. та ін. ; за ред. Коссака В.М. Київ : Алерта; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 672 с.
7. Олійник О.С. Поняття, ознаки, правова природа товарної біржі як особливого суб'єкта господарювання. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 3 (11). С. 82–94.
8. Протокол № 2 засідання тематичної підгрупи № 3 «Організаційно-правові форми» Робочої групи «Модернізація правового регулювання умов ведення бізнесу в Україні» від 6 квітня 2016 р. *Сайт Міністерства юстиції України*. URL: <http://old.minjust.gov.ua/section/544> (дата звернення: 02.01.2020).